

Ampt Epe

Nr. 80 september 1987

REDACTIE: R. Paasman, Beekstraat 46, 8162 HB Epe.

Tel.: 05780 - 12048.

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'.

'AMPT EPE'

HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE.

De vereniging stelt zich o.m. tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe.

Lidmaatschap f 20,- per jaar.

Bestuur:

Voorzitter : W. Terwel,
Apeldoornseweg 41,
8172 EH Vaassen,
Tel.: 05788 - 1455.

Secretaris/
Penningmeester : W. van Putten,
Hoofdstraat 80,
8162 AL Epe,
Tel.: 05780 - 13579.

Leden : M. Endendijk,
Mevr. Th. te Riele - ter Laak,
F. Zandstra.

Giro: 119.40.15 t.n.v. Penningmeester 'Ampt Epe' te Epe.

I.S.S.N. nr. 0166 - 2023.

Inhoud

De geschiedenis van het landgoed "Welna" (2)
door J.F. Munneke

Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid
in Epe gedurende de 19e eeuw (6)
door L. van den Bremen

Het dagboek van Johannes van Limburg
door R. Paasman

Onderzoek naar de herkomst en betekenis van de
plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe
door dr. Otten

Van de redactie
door R. Paasman

Boekennieuws
door D. te Riele

De geschiedenis van het landgoed "Welna". (2)

VI. Welna door een assuradeur "verzekerd".

Op 15 juli 1890 tegen 11 uur liepen veel mensen het logement "Het Wapen van Epe" te Epe binnen.

Het landgoed Welna zou immers worden verkocht!

De meeste aanwezigen waren geen kopers, maar slechts nieuwsgierigen uit de omgeving, die wel eens wilden weten hoe het met de ontginning van Buys Ballot zou aflopen.

Onder deze vele nieuwsgierigen en weinig gegadigden bevond zich een onbekende, onopvallende jongeheer.

Notaris Verkouteren begon met de verkoping, maar blijkbaar vlotte het niet zo best.

Plotseling deed de stille, onopvallende jongeheer een bod en was daardoor eigenaar van het landgoed Welna geworden ter grootte van 522.01.40 ha voor f. 48.000.— (koopprijs niet geverifieerd).

Genoemde onopvallende figuur, toen 22 jaar oud, was niemand minder dan Mr. Egbert Bavink ten Cate (geboren 29 mei 1868).

Egbert had rechten gestudeerd te Leiden en was daarna werkzaam op het assuradeurskantoor van Barend Gorter te Almelo. Hij kwam niet uit een agrarisch milieu van landgoed bezitters. Zijn moeder - "Tante Cato" - had een zwakke gezondheid. Als hij nu een landgoed kocht waar zijn moeder veel in de buitenlucht kon verblijven, zou dit haar gezondheidstoestand ten goede komen, zo dacht Egbert.

Helaas heeft het niet zo mogen zijn. Na betrekkelijk korte tijd was tante Cato te zwak om de reis naar Welna te ondernemen en op 13 januari 1902 is zij overleden.

Egbert was een stille, ernstige figuur. Zijn rustig optreden en zijn gehele verschijning boezemden zijn medemens ontzag in.

In de oorlogsjaren 1914-1918 kocht hij een oud kerkgebouw te Epe, dat niet meer als zodanig werd gebruikt. In dit kerkgebouw verschaft hij onderdak aan Belgische vluchtelingen. Eén van deze Belgen is zijn scheper geweest (waarover later meer).

Toen de Heer Bavink ten Cate in 1890 het landgoed Welna kocht, kwam ook de toen 55-jarige boswachter Hendrik Sprokholt bij hem in dienst.

E. A. Buijs

CATALOGUS

DER

OPENBARE VERKOOPING

VAN HET

Landgoed „WELNA”

groot 522 - 01 - 40 heet.

gelegen onder EPE,

op 1 uur gaans van het dorp en het station Epe,
nabij den grintweg naar Elburg

NAUHLATEN DOOR

den Heer Prof. Dr. C. H. D. Buijs Ballot

welke zal gehouden worden ten overstaan van den te Epe
standplaats hebbenden Notaris

W. J. M. VERKOUTEREN,

op Dinsdag 1 Juli 1890 bij inzet, en 14 dagen later,
zijnde Dinsdag 15 Juli 1890 bij toeslag, telkens
des morgens ten 11 uur precies in het
logement „het Wapen van Epe”
te Epe.

DRUK VAN BOOCHERS, EPE.

Mr. Egbert ten Cate, de assuradeur, die
het voortbestaan van „Welna” verzekerde.

Behalve boswachter was hij ook boer, zij het van een klein bedrijf. Voorts was het in die tijd niet ongebruikelijk de functie van boswachter te combineren met het niet-officiële beroep van stroper. Als hij eens weer een hert gestroopt had, zei hij tegen zijn kinderen: "We hebben weer een geit geslacht", waarop de kinderen verwonderd vroegen: "Maar welke geit dan, vader?" Wanneer Hendrik hierop het antwoord schuldig bleef begrepen ze het, hoewel niemand er over sprak. Dit nam niet weg, dat Hendrik Sprokholt een goede en trouwe boswachter was, die tot zijn dood, in augustus 1914, - hij was toen 79 jaar oud - het landgoed heeft gediend.

Hoe genoegelijk rolde toen het leven des gerusten landsmans heen, hoewel het wel hard werken zal zijn geweest op de schrale ontginningsgrond. Er waren toen 4 boerderijtjes, te weten: de Zandheuvel, Josina's hoeve, (oud)West-Raven, en Martha's Hoeve, terwijl in het Witte Huisje ook op bescheiden schaal werd geboerd. De boerderijtjes waren klein. Men exploiteerde weiland voor 3 á 4 heidekoeien, terwijl men voorts wat bouwland had, waar boekweit, spurri en rogge verbouwd werden. De koeien werden in potstallen gestald en met heideplaggen gestrooid.

Van eigen rogge bakte men brood in de bakoven en de melk werd gekarnd in een karnmolen, waarin (althans in het Witte Huisje) een hond voor tractie zorgde.

Verder hielden de boeren de "melkkoe der armen!" te weten geiten, maar vooral schapen.

Het betrof hier het Veluwe heideschaap waarvan door E. Bats in "Schapenfokkerij en -houderij in Nederland" de volgende omschrijving wordt gegeven:

"Dit (schaap) werd gevonden op de Veluwe, het Gooi(N-H), in Utrecht en een deel van Overijssel. Het was belangrijk groter dan het Drentse heideschaap en droeg geen horens. Opmerkelijk was, dat de kop kaal was tot achter de oren en het lichaam zeer smal en langgerekt. De kleur was meestal wit, terwijl om de ogen soms zwarte blaren voorkwamen. De staart was lang en ruig bewold. De wol kwaliteit was iets beter dan die van het Drentse heideschaap."

De Belgische vluchteling Westenrove werd door Mr. Egbert aangesteld tot schaapherd.

De schapenteelt was een belangrijke bron van inkomsten, want men hield zeer veel schapen. Op de vier genoemde boerderijen hield men in totaal ca 1000 schapen.

's Nachts waren de schapen op stal. Bij het krieken van de dag werden de schapen bijeengebracht en onder de hoede van een scheper - eerst één van de boerenjongens, later een daghuurder - langs de Schaapsdrift.

Op deze grote, stille heide dwaalde de herder de gehele dag, tot laat in de avond met zijn schapen eenzaam rond, terwijl de hond de kudde bijeen hield en de scheper zijn kousen zal hebben gebreid.

De bosbouwwetenschap stond in die dagen nog in de kinderschoenen. Een ieder pionierde op zijn eigen wijze. Wel wist men, dat de voedingsstoffen in kringloop moesten blijven: voedingsstoffen in de grond - opgenomen door de bomen - via het blad of de naalden weer terug naar de grond.

Om de voedingsstoffen in de grond actief te houden, mocht de humus niet in dikke lagen verzuren, maar moest tot omzetting gebracht worden. Deze omzetting of afbraak van de humus kon geschieden door de humus met grond te vermengen.

In de Scandinavische landen gebruikte men hiervoor de Finse rolegge, welke in de dertiger jaren dezer eeuw ook in Nederland enige bekendheid verwierf.

Mr. Egbert Bavink ten Cate zal de Finse rolegge misschien niet gekend hebben. Maar dat de humus actief gehouden moest worden, begreep hij wel. En Mr. Egbert nam geen halve maatregelen.

Op 24 september 1912 nam hij Rein Reezigt in dienst als varkenshoeder, tegen een loon van f. 3.60 per week (loon volwassen arbeiders f. 6.— per week alsmede vrij wonen).

Een varkensschuur werd gebouwd ter plaatse van de huidige boswachterswoning, alsmede een varkenskoepel in de naaste omgeving. Honderd à tweehonderd varkens werden gehouden, welke overdag in afgerasterde bossen rondliepen, de grond omwroetten om aldus de humus actief te houden en de groei van de bossen te bevorderen. Van engerlingen en boomwortels alleen konden de varkens niet leven. Daarom moest de varkenshoeder grote oppervlakten voeraardappelen verbouwen. In grote kookpotten werden deze gekookt (3 - 6 hl per dag), gemengd met maismeel, erwtenmeel en van eigen teelt afkomstig roggemeel, alsmede met diersmeel als krachtvoer. Met dit voedsel werden de varkens ook opgefokt tot schrammen

(70-80 pond); in het bos werden ze vervolgens afgemest tot lopers (150 pond) en daarna verkocht.

Mr. Egbert zal niet alleen indirecte voordelen hebben beoogd met zijn varkenshouderij; blijkbaar leverde deze mesterij hem ook directe proeven op. Anders was hij hiermede niet tot aan zijn dood op 20 februari 1927 doorgegaan.

Zoals gezegd liepen de varkens in afgerasterde stukken bos, voornamelijk oud bos.

Om deze bosvakken werd een raster van drie puntdraden geplaatst, terwijl in elk afgerasterd stuk bos een loods werd gebouwd om de varkens onderdak te verschaffen. Zulke varkensbossen zijn onder meer het Wandelbos en de Doolhof. De varkens liepen meerdere jaren in een dergelijk bosvak.

Wanneer de bodem voldoende doorwroet en de vegetatie verdwenen was, werd zo'n vak onderplant en een ander vak in gebruik genomen.

Een idyllisch plekje op het landgoed "Welna".

Mr. Egbert Bavink ten Cate heeft het landgoed voorts gediend door vergrotingen van het bosareaal.

Vergelijking van de topografische kaarten van 1886 en 1911, toont aan, dat de heideterreinen ten westen van de Josina-Hoeve werden bebost.

Ook werden verschillende opstanden geveld en opnieuw beplant. De oudste thans nog aanwezige bossen dateren uit die tijd. Opmerkelijk is, dat er grove dennen van goede herkomsten werden gebruikt, hoewel men toen van "klimaatsrassen" nog niet wist.

Voorts heeft Mr. Egbert het landgoed vergroot door aankoop. Bij onderhandse acte van 3 januari 1900 werd een stuk grond aangekocht, van Johannes Wiggers, ijzerfabrikant te Elburg, ter grootte van 50.31.20 ha voor de koopsom van f. 1.500.—. Naar de verkoper draagt dit vak nog steeds de naam Wiggersveld.

Op de openbare verkoping van 23 augustus 1921 kocht Arend Jan Wensink te Epe in opdracht en voor rekening van Mr. Egbert een stuk grond van Berend en Gerritje en Maria en Janna Bouwman, landbouwers te Wissel en Jacob Lubbertus Scholten, boekhandelaar te Epe, ter grootte van 19.73.23 ha voor f. 920.—. Naar het beroep van de familie Bouwman heet dit vak thans nog het Boerenveld.

Reeds in ± 1906/1908 werd het Wiggersveld bebost en wel door de in 1888 opgerichte Nederlandse Heide Maatschappij.

De ontginning geschiedde door een zeer zware ontginningsploeg getrokken door zes ossen. Na het ploegen werden de afdelingen met tweejarige grove dennen ingeplant door middel van de nog nimmer verouderde plantwig.

J.F. Munneke
(wordt vervolgd)

Gemeentelijke zorg voor orde, rust en veiligheid in Epe gedurende de 19e eeuw (6)

In dit artikel wil ik, met een korte terugblik op de Franse tijd, in hoofdzaak de geschiedenis der gemeentelijke politie behandelen vanaf het herstel der onafhankelijkheid tot ongeveer 1835. Dit laatste jaartal is niet toevallig gekozen, want omstreeks die tijd (in 1834) komt er de eerste ambtsinstructie voor de gemeenteveldwachters, terwijl in 1838 het Wetboek van Strafrecht wordt ingevoerd.

Vóór de Franse tijd is het politietoezicht ten plattelande voornamelijk toevertrouwd aan de amptsdienaren, ook wel "armenjagers" genaamd. Van het Ampt Epe is nog een instructie voor de armenjager d.d. 24-12-1771, bewaard gebleven. U kunt deze vinden op pag. 115 van het onlangs verschenen boek "Concept Beschrijving des Ampts Epe". Hieruit wordt ook duidelijk de naam "Armenjager", want in artikel 1 wordt hem opgedragen:

"sonder aansien van personen alle bedelaars van welke plaats sij ook souden mogen zijn, uit dit ampt sal verjagen ..."

In 1756 overlijdt Hans Henrik, armenjager in Epe. Hij wordt opgevolgd door Hendrik Esmeijer. Maar deze wordt bij Sententie van het Hof Provinciaal d.d. 15-3-1770:

"gecondemeert om agt dagen opgesloten zig met water en brood te erneren en voorts inhabil verklaard om ooyt deze provincie de functie van ambtsdienaar te kunnen bekleeden".

Welke delict hij heeft gepleegd kon ik niet achterhalen, maar duidelijk is dus dat hij voorgoed uit zijn ambt werd onttrokken.

In 1771 zijn Jan van Bethausen en Jan Willems amptsdienaar te Epe. Bij resolutie d.d. 26-3-1798 werden de municipaliteiten Epe, Heerde en Nijbroek ontbonden en Heerde en Nijbroek bij Epe gevoegd. Alle ambtsstukken van Epe moesten nu ook naar Heerde en Nijbroek. Ambtsdienaar Coenraad van Peter, *"die de zorging ook gewilliglijk heeft gedaan"*, krijgt in verband met deze uitbreiding van taken, een verhoging van zijn tractement van f. 2.50 tot f. 3.— per week

Hij zal *"zonder enige verwijgering"* alle publicatiën en brieven moeten bezorgen aan de leden der Ambtelijke Gemeentebesturen in Heerde en Nijbroek."

"En wijders mede zoal wel in de Ampten Heerde en Nijbroek als in dit Ampte moeten rondgaan ter wering van alle kwaad volk, bedelaars en ongeregdheden die hier en daar mochten geschieden".

In 1805 worden Aart Wagenaar en Gerrit Jan Zweekhorst aangesteld als dienaar van Justitie op een tractement van f. 182.— per jaar. Deze Aart Wagenaar zien we na de Franse tijd weer als gemeenteveldwachter in Epe.

De gemeenteveldwachter heeft zijn voorganger in de garde-champetre, een functie die werd ingesteld bij de wet van 6-10-1791. In 1810 werd de Maire in een kleine gemeente hoofd van de politie, een situatie die bij de onafhankelijkheid ongewijzigd bleef. In 1814 werd bij K.B. vastgesteld dat de gemeente haar eigen politie heeft. De regeling voor de bezoldiging en vaststelling van de sterkte is in handen van de gemeenteraad, op voordracht van Burgemeester (schout) en Wethouders (Assesoren). De benoeming van de veldwachters ligt in handen van de Commissaris des Konings (Gouverneur) in de Provincie.

Bij het reglement voor het Plattelandsbestuur d.d. 23-7-1825 wordt de burgemeester belast met alle werkzaamheden betreffende de politie. Hij is ook opsporingsambtenaar. Bij het vervullen van een vacature voor gemeenteveldwachter stellen B.&W. een lijst van huns inziens geschikte personen (meestal drie) op, waaruit de Gouverneur (C.d.K.) er één benoemt. Aanstellingsvoorwaarden voor gemeenteveldwachter zijn o.a. kunnen lezen en schrijven en bij voorkeur als militair te hebben gediend. 1)

De eerste veldwachter die we in de archieven van Epe tegenkomen is Jacob Gerard. Als de Schout van Epe in zijn publicatie d.d. 19-5-1815 de aandacht vestigt op boekjes over het nut van koepok-inenting, wordt er bij vermeld dat men zich daartoe moet vervoegen bij veldwachter Jacob Gerard op het gemeentehuis. Ook omstreeks 1815 is Jan Arends Scheideman veldwachter in Vaassen.

De reeds eerder genoemde Aart Wagenaar overlijdt op 13-5-1822. In zijn plaats wordt aangesteld zijn zoon Beert Wagenaar. Als deze in 1838 overlijdt, zijn er 22 kandidaten voor zijn opvolging. B. & W. maken dan de volvoordracht op voor de C.d.K.:

1. Jan Wensenk, geb. te Epe, 24 jaar, gezond en sterk, smids-

knecht, mil. dienst ged. 6 jaren, 2e bat., kan lezen en schrijven, schijnt overigens zeer geschikt te zijn.

2. Egbert Wagenaar, geb. Epe, 30 jaar, meesterkn. geen mil. dienst.

3. Roebert Vorsthof, 31 jaar, landbouwer, 10 jaar mil. dienst. Jan Wensenk wordt benoemd, hij blijft tot zijn overlijden in 1871, gemeenteveldwachter in Epe.

Uit het gemeenteraadsverslag d.d. 15-12-1827:

Jacob Gerard, veldwachter te Oene, zijn verlangen mondeling heeft herhaald, wegens gebreken des ouderdoms als zoodanig ontslagen te worden en dat als de deszelfs bij hem inwonende neef Jan Ketel van hij en zijn vrouw op hunne hooge jaren ondersteuning genoten, in zijn plaats mocht treden. En dat zich als veldwachter hebben aangeboden Jan Ketel vernoemd, Barteld van Werven en Teunis Groothedde, zoo is bepaald gemelde drie personen aan den heer Gouverneur dezer Provincie voor te dragen als veldwachter te Oene in plaats van Jacob Gerard.

D.d. 11-1-1828 wordt Jacob Gerard *honarabel* ontslagen en Jan Ketel als gemeenteveldwachter in Oene benoemd. Hij moet als zodanig beëdigd worden door de Rechtbank in Arnhem. Tot aan zijn dood in 1843 blijft hij als gemeenteveldwachter in Oene.

In de raadsvergadering d.d. 31-1-1818, worden de tractementen van de veldwachters als volgt vastgesteld: Epe f. 160.— per jaar, Vaassen f. 150.— per jaar en Oene f. 100.— per jaar: *"naar evenredigheid van de grootte van hun Gemeente en werkzaamheid, zijnde de kleding berekend."*

De bezoldiging der gemeenteveldwachters is voortdurend een punt van geschil geweest tussen het provincie- en gemeentebestuur. Vanuit de provincie wordt herhaaldelijk aangedrongen op herziening (lees: verhoging), doch de gemeente (i.c. dus de gemeenteraad) wringt zich in allerlei bochten en voert de meest vreemde argumenten aan om dit te voorkomen. In 1834 vragen Ged. Staten de gevoelens van de Raad over de bezoldiging der veldwachters. De Raad hierover in ver. d.d. 11-8-1834:

Overwegend dat alle drie veldwachters vanwege zelve gezondheidstoestanden en ligchaamskracht nog zeer goed zijn om hunne functie te blijven waarnemen en eene voldoende bezoldiging hebben naarmate hunne werkzaamheden en de uitgestrektheid van het terrein hetwelk dezelve te surveilleren hebben, besluit het personeel en de bezoldiging zo te laten als hij is

Maar de provincie blijft aandringen. In een brief van Distr. Comm. voor de Noord- en Middenveluwe wordt aangevoerd dat Epe een belangrijke provincieplaats is met meer dan 5000 zielen en door de algemene welstand is er behoefte aan drie veldwachters. De veldwachter in Oene kan met zijn lagere bezoldiging geen eigen bedrijf uitoefenen; hij moet de hele dag op zijn post staan en heeft dus het recht op het zelfde tractement als de andere gemeenteveldwachters.

Maar de Raad houdt voet bij stuk. In de vergadering van 31-12-1834 wordt het volgende vastgesteld:

Voor al het kerspel Oene is zeer klein, 700 zielen op 1180 bunder, tegen Epe bijna 3000 zielen op 10240 bunder. De veldwachter in Oene heeft het dus veel gemakkelijker en f. 100.— is genoeg voor hem. Hij doet één ronde per dag, waarbij hij de lijst door de ingezetenen laat tekenen, ten bewijze dat hij zich overal heeft vertoond. Hij houdt nog genoegzaam tijd over om zich aan het landbouwbedrijf te wijden.

Ook in de volgende jaren voelt de gemeenteraad niets voor een verhoging van de tractementen. Als Jan Wensenk in 1838 wordt aangesteld is dat op jaarwedde van f. 160.— per jaar.

Wel is de gemeenteraad af en toe bereid om, op voorstel van B. & W., de gemeenteveldwachters een gratificatie toe te kennen; zoals in 1845, als ze ieder f. 15.— krijgen: *als bewijs van tevredenheid over de waarneming van hun betrekking.*

De gemeenteveldwachters deden - tegen betaling - echter ook wel andere werkzaamheden voor de gemeente. Voor het rondbrengen van kennisgevingen der klassering van eigendommen (een belasting) ontvangen de drie veldwachters en de gemeentebode Hermannus Wensenk in 1832, f. 1.50 per 50 stuks. Voor Epe en Oene zijn dat 697 stuks.

Als op 26-6-1824 de *Houtvester in het 3e Jagtdistrict Gelderland* de gemeente Epe vraagt om de veldwachters *"die zoodanige geschiktheid hebben"* als jachtopziener te laten optreden, antwoordt men hem dat dit niet kan omdat de veldwachters te Vaassen en Oene te oud zijn en het surveillancegebied in Epe te uitgestrekt is, om dat werk er nog bij te doen.

In de jaarlijkse gemeenteverslagen (vanaf 1825) is meestal ook een passage aan de politie gewijd:

1831: *De police is steeds werkzaam geweest op alle inbreuk op de openbare veiligheid, rust en orde te handhaven, hetgeen over*

het geheel een gunstig effect heeft gehad.

- 1832: *Men heeft steeds met ijver gewaakt voor de rust en orde in de Gemeente, welke dan ook niet gestoord of verontrust is geworden. De Politiebeamten worden tot hier verplicht om de eigendommen der Ingezeten zooveel mogelijk te beveiligen.*
- 1833: *De rust en orde zijn in de Gemeente gedurende het afgelopen jaar niet gestoord geworden. De politiebeamten zijn ijverig bezig geweest met te waken voor de goede orde en veiligheid van personen en goederen.*

Dat het bij de arrestatie en voorgeleiding van verdachten niet altijd volgens de regels toeging, blijkt uit een schrijven van de Officier van de Rechtbank in eerste aanleg te Arnhem d.d. 18-7-1823 aan de schout te Epe:

Ofschoon Uw ed. activiteit met de arrestatie van de aan mij overgezonden hoogst verdachte vagebonden prijzenswaardig zij, kan ik deze aangelegenheid niet voorbij laten gaan, zonder Uw ed. te observeren dat bij alle arrestanten door den ambtenaar die deze beveelt, een proces-verbaal moet opgemaakt worden, constaterende de arrestatie en de reden die hem daartoe gepermeeerd hebben.

Dat het met de bewapening en de kleding van de gemeenteveldwachters niet zo goed gesteld was, blijkt uit een brief van de Vrederechter te Hattem, d.d. 19-9-1830 aan de Burgemeester van Epe, over de slechte staat waarin de bewapening van veldwachter Wagenaar verkeert. Die sabel

is in zoodanige staat van ouderdom dat hij zich daarmee kwalijk vertoonen kan, veel minder dat hij er zich in geval van nood van zoude kunnen bedienen.

De Vrederechter vindt behoorlijke herstelling gewenst en verzoekt zodra mogelijk de nodige maatregelen te treffen. Ook de Officier van Justitie te Arnhem dringt op verbetering aan, ook de bewapening van de veldwachter in Oene deugt niet.

D.d. 16-3-1832 komt er een provinciale circulaire over de kleding der gemeenteveldwachters. Opgevallen is dat in gemeenten waar geld voor de kleding van veldwachters wordt gegeven, deze kleding door de veldwachters maar zelden wordt gedragen en dat deze doorgaans zeer armoedig gekleed gaan. Ook gebeurt het wel dat zij ongewapend gaan.

In 1834 komt er een schrijven van de provincie waarin bindende voorwaarden worden gesteld aan een op te stellen ambtsinstructie voor veldwachters. Ik hoop hier in een volgend artikel nader op in te gaan.

Vrij geregeld lezen we ook berichten over de plaats waar de arrestanten worden vastgehouden. In 1798 aan de Agent van Justitie:

De criminele gevangenen worden bewaard door den Gerechtsdienaer en Assistenten en worden overgebracht naar 's Hofs gevangenis.

In 1822 blijkt Epe over een eigen arrestantenlokaal te beschikken, hetgeen door de Schout als volgt wordt omschreven:

De geërfdenkamer in het dorp Epe aan de Hervormde kerk, breed 5 ellen, hoog 5 ellen, 5 palmen, lang 4 ellen, 1 palm. Er is een stenen vloer, geen krib voor ligging. Daar wordt ter vereischter tijd voor gezorgd. Er is geen huisraad, de veldwachter verricht de bewaring bij voorkomende gelegenheden. Er zijn geen ontvluchtingen.

Ook in Epe dus de stereotiepe gevangenenbewaring "onder de toren". Voor verpleging van gevangenen rekent met 30 cent per dag. Maar in 1826 wordt, volgens het gemeenterverslag het arrestantenvertrek onder de toren door het kerkbestuur gereclameerd. De eerste jaren lijkt dit geen grote moeilijkheden op te leveren, maar naderhand wordt het gemis wel als lastig ervaren. En in 1842 wordt er in het dorp Epe een gevangenis gebouwd welke aan het oogmerk wel voldoet. En in het gemeenterverslag van 1845:

De gevangenis wordt voortdurend goed en zeer gemakkelijk gevonden.

Of de gevangenen er ook zo over dachten wordt niet vermeld!

Een aardig voorbeeld van politieoptreden is op 16-7-1823, als bij Hendrik Wicherts van Egteren in Tongeren, twee mannen aan de deur komen die de weg vragen naar Nijkerk. Van Egteren zelf is niet thuis, maar zijn vrouw en moeder kunnen de mannen niet helpen, die daarop beginnen te razen en te tieren en de vrouwen bedreigen. Als van Egteren thuis komt, hoort hij dat de mannen nachtverblijf hebben bij Peter Goossens van Tongeren in de buurt. Hij gaat naar de Schout in Epe, die met de veldwachter en enige ingezetenen meegaat naar Tongeren en daar de mannen in het hooi bij Peter Goossens aantreft. De schout vindt het zeer vreemd dat de mannen, behalve kleding, ook een koperen ketel, een geheel zilveren oorijzer en een in stukken gesneden oorijzer bij zich hebben en hij stelt hen in verzekerde bewaring. De volgende morgen gaat de veldwachter nog eens kijken en vindt zelfs een hele zak met oorijzers.

Uit bovenstaande blijkt dat het zwervende volk de grootste bedreiging

vormde voor de orde, rust en veiligheid in een plattelandsgemeente als Epe. Ook de vorige artikelen over bedelarij wijzen dit uit. De rest van de criminaliteit uitte zich in kleine diefstallen, wildstroperij en "ongeoorloofde weyderij", het laten grazen van vee op een anders grond. een duidelijke uitschieter was de viering van de jaarswisseling. Herhaaldelijk lezen we dan over ordeverstoringen.

Op 31-12-1819 gaat Schout v.d. Feltz zelf op pad om te zien of zijn verbod om met de jaarwisseling te schieten, wordt nageleefd. Midden op het dorp betrapt hij twee man. Een geladen pistool neemt hij in beslag. In 1834 komt het bij het nieuwjaarschieten zelfs tot een dodelijk ongeval; Wolter van Assen komt daarbij om het leven. Veldwachter Scheideman verricht het onderzoek.

Bij de jaarwisseling 1833/1834 komt het in Vaassen tot ernstige ordeverstoringen, o.a. door het verbranden van een beeltenis van generaal Chassé.

Hier dus een kleine rimpel in de rustige Eper vijver, veroorzaakt door stormen elders. Door het uitblijven van een vrede met België, werd een groot leger op de been gehouden, hetgeen tot teruggang in de economie en dus tot armoede leidde.

Ook uit een ander bericht blijkt de betrokkenheid van Epe bij de Belgische opstand. In 1832 besluit de gemeenteraad aan ambtsbode Hendrik Wensenk een toelage van f. 15.— te geven, omdat hij gedurende drie maanden veldwachter Beert Wagenaar heeft vervangen, die met de Schutterij in Tiel was.

Maar soms wordt de rust toch verstoord door ernstige feiten. Zoals in 1811, als Janna van Putten, *te Epe dienstbare boerenmeid*, haar pasgeboren buitenechtelijk kind om het leven brengt. Zij wordt tot de doodstraf veroordeeld, zij krijgt later gratie waarbij de straf omgezet wordt in levenslange dwangarbeid. Door *eene ijverige en naarstige behartiging van haar werk*, wordt deze straf later omgezet in 20 jaar dwangarbeid. 2)

In 1819 wordt bij Hendrik Wagenaar in het Westendorp op de hilde het lijkje van een pasgeboren kind, geheel verdroogd, aangetroffen. Een paar maand geleden heeft daar in de hilde een vrouwspersoon overnacht, *onder voorgeven van een zwaren breuk*. De vrouw wordt geïdentificeerd als geboren in Nunspeet en nu wonende te Appen onder Twello. Derhalve de zaak aan de Schout in Voorst overgegeven. In de nacht van 29 op 30 juli 1825 brandt het huis van Geerling Bomhof af. De brand blijkt te zijn aangestoken door de inwonende knecht Abraham Eimers Lankmoes die onenigheid met zijn baas heeft gehad. Hij wordt d.d. 18-11-1825 veroordeeld tot de doodstraf, later omgezet in langdurige tuchthuisstraf. 29).

En dan zijn er de kleine dingen die voor de benadeelde soms veel kunnen betekenen. Zoals Hendrik van Essen die in 1820 aangifte doet dat hij is gebeten door de hond van andere schaaпsherders. Of de pikante dingen, die vragen oproepen: Op 11-10-1824 alarmeert de kastelein Johannes Overbosch de Schout. Hij heeft onderdak geweigerd aan een vrouw met kind. De vrouw vroeg of zij het kind even bij hem mocht laten tot zij zelf elders onderdak gevonden had. Dat heeft hij goedgevonden, maar de vrouw is niet teruggekomen. En dag later wordt de vrouw signaleerd in een chaise (soort rijtuig) met een 2e luitenant der Kurassiers. Zij haalt dan ook het kind weer op. Goed dat er politie was en is.

L. v.d. Bremen.

1) Geschiedenis en inrichting der politie in Nederland.

J.W. Haarman, Alpen a.d. Rijn 1933

2) Lijstraffelijke Rechtspleging in Gelderland.

Mr. J.W. Staat Evers. Arnhem 1859.

Het dagboek van Johannes van Limburg

De familie van Limburg uit Epe gaf ons toestemming enkele fragmenten uit dit dagboek te publiceren. Maar eerst volgt hier een korte levensbeschrijving.

Johannes van Limburg werd 6 juli 1927 in Epe geboren. Na de lagere school en de ulo-school doorlopen te hebben, kwam hij op 18-jarige leeftijd in dienst bij boekhandel Bosch te Epe. Tijdelijk, want er was een kleine kans dat hij in militaire dienst moest. Daar hij amper de vereiste lengte had, dacht hij afgekeurd te zullen worden, maar de militaire arts keurde hem goed, niet alleen voor de dienst in Nederland, maar ook voor deelneming aan de politionele acties in het toen nog geheten Nederlandsch-Indië. Hij werd ingedeeld bij de "Huzaren van Boreel" en na in Amersfoort opgeleid te zijn, vertrok hij op 30 okt. 1947 met een grote legereenheid per boot naar Indië. Een groot avontuur voor deze eenvoudige jongen, voor wie alleen Epe en omgeving bekend terrein waren.

In juni 1944 moesten een aantal scholieren voor de Duitsers spitten bij Wenum. Staande links Hans van Limburg (met schop).

Al zijn belevenissen op reis en in Indië heeft hij nauwkeurig, maar eenvoudig en bijna ongeëmotioneerd opgeschreven in zijn dagboek. Hij heeft zich niet verdiept in het waarom van zijn dienst in Indië. Hij nam genoegen met de gangbare mening in Nederland in die dagen: Na de Japanse onderdrukking verlangt het Indonesische volk terug naar de voor-oorlogse tijd, toen de Nederlanders er de dienst uitmaakten. Er is alleen een bende nationalist, opgestookt door de Japanners, die de revolutie predikt en de goedwillende inlanders terroriseert. Onze taak is deze lieden uit te schakelen en zodoende de orde en rust te herstellen.

Voor de kazerne in Amersfoort.

Dat dit toch niet zo eenvoudig lag, werd hij al spoedig na aankomst op Java gewaar. Na een speciale training in Buitenzorg werd zijn onderdeel overgebracht naar de omgeving van Soerabaja en daar ingezet met vaak te weinig mankracht en onvoldoende bewapening, zoals blijkt uit zijn dagboek dat hij tot enkele dagen voor zijn dood heeft bijgehouden.

Bewaking, wacht lopen, patrouilleren, ravitaillering, enz. volgden elkaar op sommige dagen en nachten zonder rustpozen op. Maar er

waren ook dagen dat er weinig te doen was en dan was er tijd voor het schrijven van brieven, voor kaarten en voor de grootste liefhebberij van Hans: voetballen.

Een paar dagen verlof werden meestal doorgebracht in een plaats in de buurt, waar een bioscoop was en waar af en toe drie films op één dag werden vertoond.

Zijn dienstdienst liep ten einde, maar hij zag zijn geliefde Epe niet terug. Op 1 aug. 1949 moest zijn groep die toen in de omgeving van Njandjoeh (Oost-Java) lag, per militaire vrachtwagen voedsel overbrengen naar een ander onderdeel dat in de bergen lag. Onderweg vonden ze de weg geblokkeerd door een paar bommen (zoals vaak gebeurde). Tijdens het opruimen van de opstakels werden ze vanuit het bos door opstandelingen met granaten bestookt, waarbij Hans en twee van zijn kameraden dodelijk werden getroffen. Aldus het verslag van één van de overlevenden.

De slachtoffers werden op het militaire kerkhof Kuning bij Soerabaja begraven. Nog dezelfde dag werden de ouders van Hans door de burgemeester en de predikant van Epe op de hoogte gesteld.

Het is nu 40 jaar geleden, dat de politieke acties begonnen. Belangrijk voor de historie van ons land. Een Eper jongen heeft er een onbeduidend rolletje in gespeeld, maar heeft er wel, plichtsgetrouw de bevelen van zijn meerderen opvolgend, zijn leven bij ingeschoten. Voor ons belangrijk genoeg een aantal van zijn belevenissen te publiceren.

R. Paasman

Donderdag 30 okt. 1947

Eindelijk de grote dag voor ons. Om half acht liepen we zingend door Amersfoort om onze reis naar Indonesië aan te vangen. Op het station kregen we ieder een reep chocolade en 10 Engelse sigaretten. De extra-trein waar we mee zouden vertrekken, stond gereed. We stapten in en na alle bekenden de hand te hebben gedrukt reden we naar Amsterdam, hier scheepten we ons in. We kwamen langs de inschepingstafel en kregen een kop koffie en een pakje sigaretten. En toen gingen we naar het ruim dat ons was toegewezen. Nou, dat viel ons eerst wel een beetje tegen. Alles moest nauw op elkaar gepakt worden. En we zaten met 20 man aan één tafel. In deze ruimte moest gegeten, geslapen, geschreven, kortom alles gedaan worden. Onder het spelen van het Wilhelmus begon om 5 uur onze zeereis met de "Nieuwe Holland". Duizenden mensen stonden langs de kade om ons nog een vaarwel voor twee jaar toe te roepen. In IJmuiden was het net als in Amsterdam, heel veel mensen. En toen ging het zeewaarts. Na prima gegeten te hebben zochten we onze hangmatten op. Het slapen erin viel wel mee. De eerste nacht vielen er wel een paar lui uit, maar de volgende nacht ging het al beter.

Hans geniet van de reis. Het is weliswaar meestal heel erg warm, maar de schitterende vergezichten, de afwisselende bezienswaardigheden, de sport en de verstrooiing aan boord, wegen daar ruimschoots tegen op.

Op 24 nov. arriveren ze in de haven van Sabang en daar mogen ze een paar uur passagieren.

24 nov. 1947

Vandaag is het een feestdag voor ons. Om 12 uur mochten we van boord tot 6 uur. We ontvingen er ook post. Ik was niet slecht bedeed, want ik kreeg 20 brieven.

We kochten kokosnoten, bananen, pinda's, manga's, limonade, ijs, enz. We hebben ons wel een beetje laten afzetten, maar het was de eerste dag in Indië

Om 7 uur is de boot weer vertrokken. Vanavond heb ik alle brieven gelezen en daarna naar ons nest.

Op 28 nov. landden ze in Tandjong Priok en worden vandaar vervoerd naar een doorgangskamp in de buurt van Batavia. De stad valt hem tegen. Wel ontmoet hij een paar jongens uit Zuuk en Oene, nl. Gerrit Zoetbrood en Willem Sterken.

5 dec. 1947

Het is vandaag Sinterklaas, de eerste die we vieren buiten Holland. Vanmorgen zijn er oorlogsvrijwilligers aangekomen uit Soerabaja, die de naam hebben van Mariniers. Die gaan met de "Nieuw Holland" terug naar huis. Nou, die mannen hebben volgens de verhalen heel wat meegemaakt. Maar ja, onze Mariniers zijn niet voor een kleintje vervaard, maar toch zal het 2e escadron onder commando van majoor B. (genaamd het Bloed en Tranen escadron) ook eens laten zien wat vechten is, als het er op aankomt. Vanavond hebben we Sinterklaas gevierd. Een geslaagde avond, waardoor de kameraadschap onder de jongens weer hechter is geworden en daar is het hoofdzakelijk om begonnen

Op 6 dec. vertrekken ze naar een kamp bij Buitenzorg om daar verder opgeleid te worden. Hij ontmoet er nog twee Epenaren, nl. Bertus Roetert en Fr. van Ommen. De dienst is zodanig dat ze vrije tijd krijgen voor ontspanning. Voetballen is voor Hans het fijnste vermaak.

Daar het in de omgeving onrustiger wordt, moet het kamp beter beveiligd worden en moeten de jongens veel patrouilles lopen en af en toe een kampong doorzoeken. Op 7 jan. krijgt Hans een (lichte) straf.

Op wacht in Indië.

7 jan. 1948

Vannacht heb ik uren in de wacht moeten zitten "tachtigen" met andere bewakers. Van 12 - 2 heb ik op wacht gestaan, maar er gebeurde niets. Van 4 - 6 was het anders. Ik stond nog geen kwartier of ik zag er een paar bij de versperring rondsluipen. Ik heb geschoten en in eventjes tijd was ik het hele magazijn met patronen kwijt. Ik heb fout gehandeld, volgens de luit. In plaats van een ridderkruis kreeg ik een rapportje. Ik heb extra strafwacht gekregen. Volgens mij niet juist maar ik leg me bij de beslissing neer

Over heimwee is in het dagboek zo goed als niets te bespeuren. Alleen voegt hij op 26 jan. aan zijn dagelijks verslag één zinnetje toe: Vandaag is m'n vader jarig.

Op 4 juni 1948 wordt het escadron overgeplaatst naar Oost-Java. de reis gaat per boot naar Soerabaja. Hans en zijn groep komen in Lawang terecht. Het kamp moet worden opgeruimd en verbeterd. Dan komen weer de patrouilles in de omgeving, soms dagen achtereenvolgend.

Op zijn verjaardag, 6 juli, wordt Hans ziek en van 9 juli tot 4 aug. ligt hij in het hospitaal in Malang. Daarna volgt weer de gewone dienst.

Donderdag 23 sept. 1948

Vanmorgen werden we om 4 uur al gewekt en toen hoorden we, dat we ons dadelijk moesten aankleden, vlug eten en dan met wapens en munitie aantreden. Om half vijf gingen we naar de kampong "Soember Porong" om die te "sweepen". Wij zetten de kampong af en de infanterie ging elk huis na. Geen sterveling kon de kampong in of uit komen. Alle inboedels werden nagezocht en alle mannen boven de 15 werden met wagens naar de I.V.G. (Inlichtingendienst) gebracht, waar de papieren en alles werden nagekeken. Als ze dan betrouwbaar waren, konden ze weggaan. Tot half twaalf zijn we doorgegaan. Daarna werden we zelf nagekeken door de M.P. (militaire politie), of we niet gerampokt hadden

Midden december wordt zijn groep met Mariniers en andere groepen van Soerabaja per boot ter hoogte van Glondong aan land gezet en daar wordt de demarcatielijn overschreden wat ondanks veel tegenstand van de T.N.I. gelukt. Op weg naar Madioen worden talrijke opgeblazen bruggen hersteld en versperringen opgeruimd waarbij een aantal soldaten gedood of gewond wordt.

zaterdag 1 jan. 1949

Toen ik van wacht kwam, moest ik weer 8 km lopen naar de brug om brood te halen. Maar dit was een vergeefs tochtje, want een Dakota dropte alles: brood voor 3 dagen, tijdschriften, klamboe's, speelkaarten, een voetbal en zelfs aan roomijs had men gedacht. Het was een hele attractie na in zo'n tijd niets dan cakes gegeten te hebben. Met dit bescheidene vonden wij het een geweldige Nieuwjaarsdag. Om 11 uur hoorden we een knal en het bleek dat de T.N.I. een handgranaat gegooid had bij ons in de wacht. We doken en daarna hebben we zo geschoten dat ze gauw verdwenen waren Later werd er weer geschoten en in mijn vrije nacht moest ik er twee keer uit en ook van 2 -3 uur op wacht.

En zo gaan ook nog de vrije nachten in wacht om.

Met een vriend op wacht bij een rivierovergang.

Een afdeling soldaten waartoe Hans behoort wordt gelegerd in Lawang. De dienst wordt zwaarder en gevaarlijker: wacht kloppen, patrouilleren, kampongs "sweepen", bruggen bewaken, de spoorlijn bewaken, munitie vervoeren, verpleegsters en arbeiders van een suikerplantage beschermen en vervoeren, enz.

Overal zijn er "extremisten" die meestal onvindbaar zijn. Hans acht de kans dat hij ooit weer in zijn geliefde Epe zal komen, gering. Tot slot volgen hier nog een paar bladzijden uit zijn dagboek.

Zaterdag 12 febr. 1949

Om half vijf werden we vanmorgen gewekt. Het was half zes toen we met 15 man vertrokken in 2 CWT's naar Senon om een peloton van 2-10 R.I. op te halen. En gezamenlijk brachten ze ons weg tot 3 km voorbij Soekeredjo. En daar gingen wij met 50 man het terrein in. Eerst ging het behoorlijk goed, maar het werd hoe langer hoe zwaarder omdat we moesten klimmen tot 800 m. We moesten uitkomen op de weg naar Fretes. Het was behoorlijk link, want in deze buurt is gisteren een luit. van de M.I.B.A. gesneuveld.

Toen we na 5 uur lopen op de hoofdweg naar Fretes kwamen, waren de peloppers bezig versperringen aan te leggen. 2-10 R.I. vloog ze achterna de linkerkant op. Wij, de 15 huzaren gingen naar de rechterkant, naar de volgende versperring. Dus zaten we tussen 2 versperringen. En toen begon het feest. Net toen 4 man de versperring bereikt hadden, begon het geschiet. Ze bleven knallen en ze hadden de overmacht. We lagen met 5 man in een sloot, 4 man achter de versperring en de rest ging 50 m achter ons liggen met een mortier. En toen vielen bij ons 2 gewonden. J. schoten ze via de mond in de schouder en B. door de arm. De schoten vielen dicht in onze buurt. Sommige vlogen over ons hoofd, en andere kwamen net voor ons in de grond, zodat je dacht; nou, de volgende schoten zijn raak. Na een half uur was het afgelopen, maar ze waren nog niet weg.

De koelies hebben een brancard gemaakt en daar werd J. opgelegd. B. kon die 3 km. naar Pandaan, waar ze ons met de wagens zouden ophalen, nog lopen. Toen we op die post kwamen stonden er al jongens van ons. De ziekenwagen werd opgebeld en die was spoedig ter plaatse. Het was 4 uur toen we thuis kwamen. En na deze zware dag kon ik me gauw mandiën en toen was het om 5 uur weer patrouille-rijden. Van 5 tot 11. En vannacht moet ik weer van 3 tot morgenvroeg 9 uur.

Zaterdag 30 april 1949

Vanmorgen om half zeven vertrokken we met ons peloton naar de "Alone Alone" waar de parade gehouden werd. Om half negen begon het spul en de inspectie onder begeleiding van een muziekkorps van de Hupva, werd gehouden door overste K.. Daarna volgde het défilé. Om half tien was alles afgelopen. Toen we thuis kwamen, kregen we allen 1 fles bier, 1 fles limonade, 1 pakje shag en 2 stukjes kauwgum in verband met de verjaardag van koningin Juliana. Vanmiddag heb ik geslapen tot 4 uur, want 5 uur moesten we Overste K. met 8 man naar Soerabaja brengen als bewaking. Om half zeven waren we in S. en we moesten de Overste om half tien weer uit Porong halen en

naar Malang brengen. Van S. naar P. is een kwartier, dus we hadden de tijd tot kwart over negen. Met ons viere hebben we de tijd doorgebracht in de Mariniers-kantine en toen we er om kwart over negen uit kwamen, werden wij viere als zoutzakken in de wagen geslingerd, dus behoeft men niets te vragen. En daarna de Overste ophalen. Daar die toch in een luxe wagen zat, heeft die gelukkig niets gemerkt. Om half twaalf waren we thuis en zijn toen gauw ons nest ingekropen.

Woensdag 4 mei 1949

Vanmorgen was ik vrij en ik heb alleen een beetje op bed liggen soezen. Vanmiddag was ik geconsigneerd en heb gebadmidtond. Vanavond heb ik met m'n vriend zitten praten die op wacht stond. Toen ik om 9 uur naar bed wou, kwam de wachtmeester een stel jongens aanwijzen die naar Poetjing moesten. Ik was er ook bij. Met twee C.T.W.'s en een hospitaalwagen moesten we gewonden halen. Om 10 uur vertrokken we. Tot Batoe ging alles goed, maar toen moesten we ongeveer 3½ km. door de bergen. Met links van de weg hoge bergwanden en rechts diepe ravijnen, waar je duizelig van werd. Het ging heel langzaam, want we wisten dat er ergens een bom moest liggen. De spanning was groot. Elk ogenblik konden we vuur vanuit de bergen krijgen, maar gelukkig is het niet gekomen. Toen we bij de bom kwamen, werd de draad gauw doorgeknipt en gingen we langs de bom verder. In Poetjing aangekomen, bleek dat we 1 dode, 2 zwaargewonden en 2 lichtgewonden moesten meenemen. De gewonden konden in de hospitaalwagen. Voor de dode moest een "drietonner" mee. De slachtoffers waren met de wagen op een bom gelopen. Met een gang van 5 mijl bereikten we het hospitaal en om half vier konden we naar bed gaan.

Donderdag 2 juni 1949

Vanmorgen moest ik weer mee op patrouille naar Batoe en Toempang. Op weg naar Toempang reed er weer een wagen van ons op een mijn en er werd tevens een behoorlijk strot vuur over ons heen gegeven. Overal om ons heen zaten peloppers te schieten. Wij beantwoordden het vuur met brens, stens, geweren, mortieren en toen de Humber ter versterking kwam, zelfs met een kanon. Maar ze gingen er pas vandoor, toen we met een patrouille de kampong in gingen. Een kraanwagen nam de kapotte wagen op sleeptouw en toen konden we weer huiswaarts gaan. Allen zijn we er weer goed afgekomen, alleen een paar verbrijzelde voorwielen. Maar zolang het nog bij kapotte wagens blijft is alles oké. Door de radio hoorden we, dat ook onze treinpatrouille

op een bom gelopen is. Gelukkig waren daar ook geen slachtoffers en na twee uur was de lijn weer hersteld. Vanmiddag heb ik gepit en vanavond had ik wacht van 7 tot 9. Vannacht moet ik weer op wacht van 1 tot 3 uur.

R. Paasman

Het graf van Hans op het militaire kerkhof Huning bij Soerabaja. Mevr. T. v. Loenen-Bijsterbosch uit Epe zet bij haar bezoek aan Indonesië bloemen bij het graf.

Onderzoek naar herkomst en betekenis van de plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe

Er is in het algemeen veel belangstelling voor de herkomst en betekenis van plaatsnamen. Velen willen graag weten wat de naam van de plaats, waarin men geboren is of lange tijd heeft gewoond, oorspronkelijk betekende. Wanneer men wil nagaan wat die oorspronkelijke betekenis was, kan men een etymologisch of toponymisch woordenboek raadplegen. Een etymologisch woordenboek geeft informatie over de oorsprong, ontwikkeling en betekenis van een woord. Een toponymisch woordenboek beperkt zich tot het beschrijven van herkomst en betekenis van plaatsnamen.

Behalve deze handboeken zijn er studies waarin een bepaalde plaatsnaam of kleine groep van namen uitvoerig worden behandeld. Het komt zelfs regelmatig voor dat aan een enkele plaatsnaam een hele reeks artikelen wordt gewijd. De oorzaak daarvan is niet alleen dat die bepaalde plaatsnaam zo buitengewoon interessant is, maar ook dat de naamkundigen het over de uitleg van de naam gedeeltelijk of helemaal oneens zijn. Een bekend voorbeeld van zo'n brede discussie over de betekenis van een aardrijkskundige naam is die over de streeknaam Veluwe.

Na het lezen van alle, vaak zeer uiteenlopende verklaringen van één en dezelfde naam kan de conclusie alleen maar zijn, dat de taalgeleerden het (nog) niet weten.

Ook wanneer men de handboeken en naslagwerken raadplegen vergelijkt, moet men vaak vaststellen dat er na ruim honderd jaar naamkundig onderzoek nog veel onopgehelderd is gebleven. De samenstellers van deze werken moeten vaak termen als "waarschijnlijk" en "wellicht" gebruiken, of ze sluiten het betoog af met een vraagteken.

Een van de oorzaken van al die onzekerheden kan zijn, dat de betreffende naam niet in oude archiefstukken is overgeleverd. Men weet dan niet hoe de vroegste of oorspronkelijke schrijfwijze van de plaatsnaam was. Een andere oorzaak is, dat de plaatsnaam een woord of begrip bevat dat al lang geleden uit het taalgebruik is verdwenen en waarvan de betekenis niet meer te achterhalen is.

Wie de ongeveer honderd namen van dorpen, gehuchten en buurschappen in de gemeenten *Apeldoorn*, *Epe*, *Hattem*, *Heerde*, *Oldebroek* en *Voorst* op een rij zet en hun betekenis in de naamkundige naslagwerken en studies tracht op te sporen, zal - naast veel overtuigende verklaringen - in verscheidenen gevallen geen of een vaag antwoord krijgen.

Heel anders is het echter, wanneer men bij het lezen van een "glas-heldere" verklaring het gevoel krijgt, dat wat er staat niet juist kan zijn of dat de met veel argumenten omklede uitleg eigenlijk toch weinig geloofwaardig is. Wat te denken van de veronderstelling dat het eerste deel van de plaatsnaam *Zilven* een samentrekking is van de naam *Civilis*, en dat dit Oostveluwe dorp zijn naam te danken zou hebben aan Gaius Julius Civilis, de Bataafse legeraanvoerder? Is de gangbare verklaring van *Apeldoorn*, nl. dat de plaats genoemd is naar (wilde) appelbomen, niet een beetje merkwaardig? Zou *Gietelo* oorspronkelijk werkelijk een bos met wilde geiten zijn geweest, is *Welsum* inderdaad genoemd naar een zekere Willo en *Hattem* naar ene Hatto?

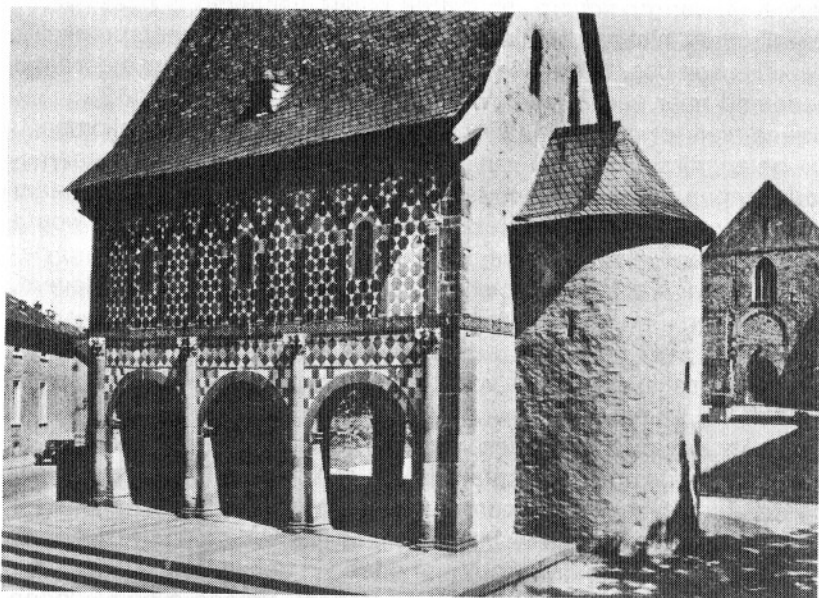
Hoe is men tot deze verklaringen en veronderstellingen gekomen? De belangrijkste oorzaak van onjuiste en ongeloofwaardige naamsverklaringen is wel, dat men te veel afgaat op de klank. Bij de naam *Apeldoorn* lijkt het eerste bestanddeel opvallend veel op het woord "appel". Van het tweede deel is de schrijfwijze "tere" bewaard gebleven. Daarin zou dan het woord "tre" (= boom) zijn overgeleverd, zoals dat ook in het Engelse "tree" is bewaard gebleven.

Een ander voorbeeld van een etymologische verklaring vanuit de overeenkomst in klank komt voor bij de naam *Gietelo*. Deze naam zou, evenals de naam *Giethoorn*, iets te maken hebben met "wilde geiten". Als argument voor deze veronderstelling kon men aanvoeren, dat in een oude oorkonde sprake is van een bos met geiten, ongeveer op de plaats waar tegenwoordig *Giethoorn* ligt.

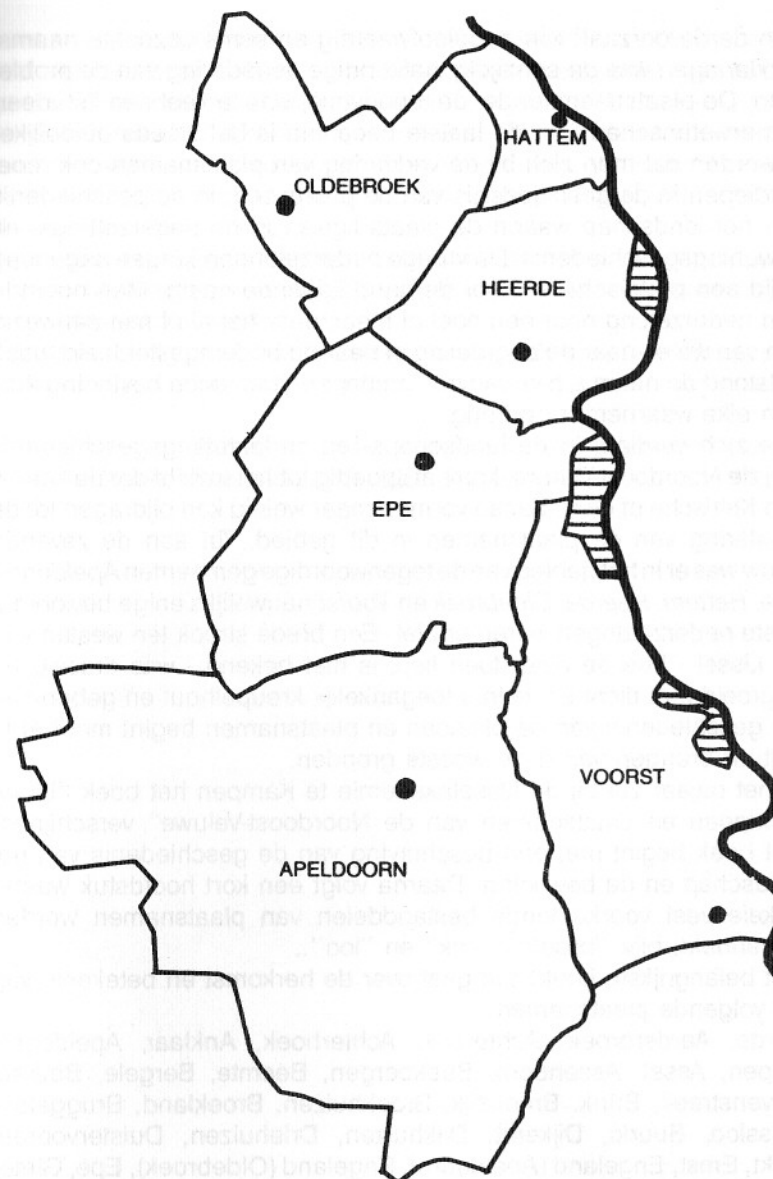
De tweede oorzaak van weinig aannemelijke verklaringen is, dat de naamkundigen te veel vertrouwen hadden in een vroege overlevering van een plaatsnaam in het archiefmateriaal. Vroege overleveringen zijn schaars en wanneer een archiefstuk met een vroege overlevering wordt ondekt, is de verleiding groot om aan die schrijfwijze van de naam te veel waarde toe te kennen. Die ene vroege registratie van plaatsnaam vormt dan het uitgangspunt en het bewijs van de naamsverklaring.

Bij die vroege overleveringen moet men er echter terdege rekening mee houden, dat de klerken die deze stukken schreven niet altijd een grondige geografische kennis hadden. De stukken werden vaak

geschreven op grote afstand van de in stukken vermelde plaatsen. Zo werden de archiefstukken met de vroegste vermeldingen van plaatsen op de Noordoost-Veluwe in o.a. *Lorsch*, dat ongeveer 30 km. ten noorden van *Heidelberg* ligt, en in het klooster *Werden* bij *Essen* geschreven. Ook moet men bij het raadplegen van oud archiefmateriaal gedurig bedenken, dat er (ook) vroeger veel schrijffouten werden gemaakt en dat de klerken de schrijfwijze soms naar eigen goeddunken "aanpasten".

Tussen 1175 en 1190 werd in het klooster te *Lorsch*, dat ongeveer 30 km. ten noorden van *Heidelberg* lag, een goederenlijst aangelegd die bekend is geworden als *Codex Laureshamensis*. Deze *Codex* bevat afschriften van oude oorkonden waarin ook de vroegste vermeldingen van een aantal plaatsen op de Noordoost-Veluwe voorkomen. Het klooster te *Lorsch* werd in het jaar 774 in aanwezigheid van *Karel de Grote* ingewijd. Van de eens zo invloedrijke abdij is alleen de ingangshal, de "*Königshalle*", overgebleven.

Het onderzoek heeft betrekking op de namen van de buurschappen, gehuchten en dorpen in de gemeenten Apeldoorn, Epe, Hatter, Heerde, Oldebroek en Voorst.

Een derde oorzaak van ongeloofwaardig en soms gezochte naamsverklaringen was de eenzijdig taalkundige benadering van de problemen. De plaatsnaamkunde, de toponymie, was te veel een "studeer-kamerwetenschap". In de laatste decennia is het steeds duidelijker geworden dat men zich bij de verklaring van plaatsnamen ook moet verdiepen in de geschiedenis van de plaats zelf, in de geschiedenis van het landschap waarin de plaats ligt en in de nederzettingen- en bewoningsgeschiedenis. De vroege nederzettingen kregen nagenoeg altijd een praktische en voor de hand liggende naam. Men noemde een nederzetting naar een poel of meer, naar het al of niet aanwezig zijn van water, naar de begroeiing of naar de bodemgesteldheid. Vaak ontstond de naam a.h.w. vanzelf, omdat een bepaalde bevinding zich aan elke waarnemer opdrong.

Wie zich verdiept in de landschaps- en nederzettingsgeschiedenis van de Noordoost-Veluwe, komt al spoedig tot het inzicht dat de kennis van Keltische of Germaanse vormen maar weinig kan bijdragen tot de verklaring van de plaatsnamen in dit gebied. Tot aan de zevende eeuw was er in het gebied van de tegenwoordige gemeenten *Apeldoorn*, *Epe*, *Hatter*, *Heerde*, *Oldebroek* en *Voorst* nauwelijks enige bewoning. Vaste nederzettingen waren er niet. Een brede strook ten westen van de IJssel - hoe de rivier toen liep, is niet bekend - was drassig en begroeid met dicht en weinig toegankelijk kreupelhout en geboomte. De geschiedenis van de plaatsen en plaatsnamen begint met het in cultuur brengen van deze woeste gronden.

In het najaar zal bij de IJsselakademie te Kampen het boek "Landschappen en plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe" verschijnen. Het boek begint met een beschrijving van de geschiedenis van het landschap en de bewoning. Daarna volgt een kort hoofdstuk waarin enkele veel voorkomende bestanddelen van plaatsnamen worden behandeld, bijv. "broek", "enk" en "loo".

Het belangrijkste hoofdstuk gaat over de herkomst en betekenis van de volgende plaatsnamen:

Aarde, Aarderbroek, Achteren, Achterhoek, Anklaar, Apeldoorn, Appen, Assel, Assendorp, Beekbergen, Beemte, Bergele, Beurse, Bovenstreek, Brink, Broekdijk, Broekhuizen, Broekland, Bruggelen, Bussloo, Buurlo, Dijkerot, Dijkhuizen, Driehuizen, Duistervoorde, Eekt, Emst, Engeland (Apeldoorn), Engeland (Oldebroek), Epe, Gieterlo, Gortel, Hatter, Hattermerbroek, Heerde, Heggerot, Hoenderlo, Hongerstraat, Hoog Soeren, Hoorn, Horsthoek, Hulsbergen, Hundere, Katen, Klarenbeek, Laarstraat, Lieren, Loberink, Loenen, Lohuizen, Het Loo, 't Loo, Markluiden, Marle, Meerveld, Millegen, Mullegen,

Niersen, Nijbroek, Norel, Oene, Oldebroek, Oosterhuizen, Oosteroene, Oosterwolde, Orden, Posterink, Schadewijk, Schaveren, Sinderen, Spronk, Steenenkamer, Terwolde, Teuge, Tongeren, Tuil, Twello, Uddel, Uchelen, Vaassen, De Vecht, Veessen, Veldwijk, Verme, Voorst, Vorchten, Voshuizen, Voskuil, Vossen, Wapenveld, Welsum, Wenum, Werven, Westendorp, Westerenk, Westrik, Wezep, Wiesel, Wilp, Wissel, Wormingen, Woudhuis, Zilven, Zuuk.

De naamsverklaringen worden geïllustreerd met details van oude kaarten, met fragmenten van archiefmateriaal en met foto's van historisch interessante punten.

Het boek eindigt met een samenvattende afsluiting, een literatuur-opgave en een alfabetisch register.

Dr. D. Otten, Landschap en plaatsnamen van de Noordoost-Veluwe, IJsselakademie, Molenstraat 28a 8261 JW Kampen; tel. 05202-15235.

D. Otten

Van de redactie

De heer J.W. Tettenrode Ravestein uit Emst, van wie we in ons Mededelingenblad nr 71 een artikel publiceerden over het bestuur in Epe tussen 1818 en 1825, zond ons zijn doctoraalscriptie toe, getiteld: Epe in de eerste helft van de vorige eeuw. Hij beschrijft hierin de ontwikkeling in die tijd van het bestuur van plattelandsgemeenten, in het bijzonder van de gemeente Epe.

In ons volgende nummer zullen wij, met zijn toestemming, enkele gedeelten uit deze interessante scriptie publiceren.

In oktober a.s. zal bij de uitgeverij Querido te Amsterdam een herdruk verschijnen van de roman *Het Land, in brieven* (1788) van de Eper schrijfster Elisabeth Maria Post. De uitgave is verzorgd door Bert Paasman, die het werk van een Nawoord voorzag.

Dankzij subsidie zal de prijs van deze uitgave in de Griffioen-reeks slechts ± f 10.— bedragen.

In het oktobernummer van het tijdschrift *Literatuur* zal een artikel over de ideeën van E.M. Post verschijnen ("Met de snelheid van het licht") eveneens van de hand van Bert Paasman.

R.Paasman.

Boekennieuws

1. 150 jaar openbaar onderwijs in Emst.
uitg.: Burgemeester van Walsemschool te Emst.
77 pag. ill. f 10.—

Een boekwerk, samengesteld uit foto-materiaal en geschreven herinneringen van oud-leerlingen van de 150-jarige school.

De indeling is als volgt:

- De totstandkoming van het openbaar onderwijs in Emst.
- De vier verschillende gebouwen waarin dit onderwijs in de loop der tijd plaats vond.
- Het wel en wee van de Emsterschool in de verschillende periodes waarin de achtereenvolgende hoofden werkzaam waren.
- Daar tussen door de sociale toestanden van 't dorp Emst.

2. K.C.V.O.-Jubileumuitgave 1947-1987
Uitgave : Jubileumcommissie v. K.C.V.O. mei 1987 40 pag
Redactie: Ab Wijnveen en Robert Dijkman

Op 22 mei 1987 is het 40 jaar geleden dat de voetbalvereniging werd opgericht. In dit boek wordt met behulp van veel krantenknipsels uit die veertig jaar iets van de sfeer uit de afgelopen tijd te voorschijn gehaald. Het is een lezens- en kijkwaardig boek geworden.

D. te Riele